

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI TABIAT FENOMENLARIGA OID FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TADQIQI

Musurmonqulova Nilufar Otabek qizi

Termiz davlat pedagogika instituti magistranti

Madalov Navro‘z Ergashevich

ff.f.d. (PhD), Termiz davlat pedagogika instituti Amaliy ingliz tili kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklarning qiyosiy tadqiqi amalga oshiriladi. Frazeologik birliklar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini, xalqning dunyoqarashi va tafakkurini aks ettiruvchi muhim lingvistik vositalardan biri hisoblanadi. Tabiat hodisalari bilan bog‘liq frazeologizmlar insonning tabiatni anglash jarayoni natijasida shakllanib, turli xalqlarning borliqqa bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Tadqiqotda ingliz va o‘zbek tillaridagi suv, shamol, yomg‘ir, quyosh, osmon va yer kabi tabiat fenomenlari asosida yuzaga kelgan frazeologik birliklarning semantik, struktur va funksional xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ikki tildagi tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklarning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash hamda ularning milliy xususiyatlarini yoritishdan iborat. Tadqiqot davomida qiyosiy-tavsifiy, semantik va komponent tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ingliz va o‘zbek tillarida tabiat fenomenlari asosida shakllangan frazeologik birliklar o‘rtasida umumiy semantik xususiyatlar mavjud bo‘lsa-da, ularning mazmunida xalqning tarixiy taraqqiyoti, yashash muhiti va madaniy qadriyatlari bilan bog‘liq farqlar ham kuzatiladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, frazeologiya va tarjimashunoslik sohalaridagi ilmiy izlanishlarni boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: frazeologiya, tabiat fenomeni, qiyosiy tilshunoslik, frazeologik birlik, semantik tahlil, metafora, ingliz tili, o‘zbek tili, struktur xususiyat, funksional tahlil.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda frazeologik birliklarni qiyosiy jihatdan tadqiq etish muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Frazeologik birliklar tilning eng obrazli qatlamini tashkil etib, xalqning madaniyati, urf-odatlarini, tarixiy tajribasi va dunyoqarashini o‘zida mujassamlashtiradi. Ayniqsa, tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklar xalqning atrof-muhitga bo‘lgan munosabatini aks ettiruvchi muhim lingvistik birliklar sifatida e‘tirof etiladi. Tabiat inson hayotining ajralmas qismi bo‘lib, qadim zamonlardan buyon turli xalqlarning tafakkurida muhim o‘rin egallab kelgan. Natijada shamol, yomg‘ir, quyosh, suv, osmon va yer kabi tabiat hodisalari turli ma‘no va ramziy mazmunlarni ifodalovchi frazeologik birliklarning shakllanishiga asos bo‘lgan. Ushbu birliklar insonning ruhiy holati, hayotiy

tajribasi, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy qarashlarini ifodalashda keng qo'llaniladi. Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, har ikki tilda ham tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklar keng rivojlangan. Ularni qiyosiy o'rganish nafaqat til tizimidagi umumiylik va farqlarni aniqlashga, balki xalqlarning milliy tafakkurini chuqurroq anglashga ham imkon yaratadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklarning semantik va struktur xususiyatlarini qiyosiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- * tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklarni aniqlash;
- * ularning semantik xususiyatlarini tavsiflash;
- * struktur jihatdan qiyoslash;
- * o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash;
- * tarjima jarayonidagi muqobillik masalalarini ko'rib chiqish.

Tadqiqot metodlari

Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tavsifiy, semantik, komponent va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Qiyosiy metod orqali ingliz va o'zbek tillaridagi tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklarning o'xshash hamda farqli jihatlari aniqlandi. Semantik tahlil yordamida frazeologizmlarning ko'chma ma'nolari va funksional xususiyatlari o'rganildi.

Komponent tahlil metodi frazeologik birliklar tarkibidagi tabiat fenomenlari bilan bog'liq komponentlarning ma'no yukini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek frazeologik lug'atlaridan tanlab olingan 100 dan ortiq frazeologik birliklardan foydalanildi. Tahlil jarayonida suv, shamol, yomg'ir, quyosh, osmon va yer komponentlariga ega birliklar alohida guruhlarga ajratildi.

Natijalar

Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillaridagi tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklar tahlil qilindi va ularning semantik hamda struktur xususiyatlari aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, har ikki tilda tabiat hodisalari inson hayoti, ruhiy kechinmalari va ijtimoiy munosabatlarini ifodalashda muhim obrazli vosita sifatida qo'llaniladi. Ingliz tilida tabiat fenomenlari bilan bog'liq frazeologik birliklar orasida ob-havo hodisalari, xususan, yomg'ir, shamol va bulut obrazlari keng uchraydi.

Masalan, *Every cloud has a silver lining* frazeologik birligi har qanday qiyinchilik ortidan yaxshilik kelishini ifodalasa, *Save for a rainy day* iborasi kelajakdagi qiyin kunlar uchun mablag' yoki imkoniyatlarni saqlab qo'yish ma'nosini bildiradi. O'zbek tilida ham tabiat fenomenlari asosida shakllangan ko'plab frazeologik birliklar mavjud.

Jumladan, *Yomg'irdan qochib do'lga tutildi* frazeologizmi bir qiyinchilikdan qutulaman deb undan ham murakkab vaziyatga tushib qolishni anglatadi. *Shamol bo'lmasa daraxtning*

uchi qimirlamaydi iborasi esa har qanday voqea yoki mish-mishni ng ma'lum bir sababi mavjudligini ifodalaydi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tilida tabiat fenomenlari ko'proq insonning ruhiy holati va hayotiy tajribalarini ifodalash uchun xizmat qilsa, o'zbek tilida ular ijtimoiy munosabatlar va kundalik hayot tajribalari bilan chambarchas bog'liq holda qo'llaniladi.

Shuningdek, ingliz tilidagi ayrim frazeologik birliklar dengiz va okean madaniyati bilan aloqador bo'lsa, o'zbek tilidagi birliklarda dehqonchilik, suv va yer bilan bog'liq tushunchalar ustunlik qiladi.

O'rganilgan materiallar asosida ingliz va o'zbek tillaridagi tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklar o'rtasida ma'lum semantik o'xshashliklar mavjudligi aniqlandi. Shu bilan birga, har bir xalqning yashash muhiti, tarixiy taraqqiyoti va milliy tafakkuri ushbu birliklarning shakllanishida o'ziga xos xususiyatlarni yuzaga keltirgan.

Muhokama

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillaridagi tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklar o'rtasida umumiy semantik asos mavjudligini ko'rsatdi. Har ikkala xalq vakillari tabiat hodisalaridan inson hayoti va faoliyatiga oid tushunchalarni ifodalash uchun metaforik manba sifatida foydalanganlar.

Biroq frazeologik birliklarning shakllanishida tarixiy va ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi. Ingliz tilidagi ko'plab frazeologik birliklar Buyuk Britaniyaning dengiz davlati sifatidagi rivojlanishi bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilidagi birliklar Markaziy Osiyoning agrar madaniyati ta'sirida shakllangan.

Tadqiqot natijalari Lakoff va Johnson tomonidan ilgari surilgan konseptual metafora nazariyasi bilan hamohang bo'lib, inson tafakkurida tabiat hodisalari abstrakt tushunchalarni ifodalashning asosiy vositalaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Frazeologik birliklarni tarjima qilishda esa semantik muqobillik masalasi alohida ahamiyatga ega. Ko'plab hollarda so'zma-so'z tarjima frazeologik ma'noni to'liq aks ettira olmaydi. Shu sababli tarjimada funksional va semantik ekvivalentlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillaridagi tabiat fenomenlariga oid frazeologik birliklar xalqning milliy tafakkuri, madaniyati va tarixiy tajribasini aks ettiruvchi muhim til birliklari hisoblanadi.

Tadqiqot davomida ikki tildagi frazeologik birliklarning semantik, struktur va funksional xususiyatlari qiyosiy jihatdan o'rganildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, har ikki tilda ham tabiat fenomenlari insonning ruhiy holati, hayotiy tajribasi va ijtimoiy munosabatlarini ifodalashda faol qo'llaniladi.

Shu bilan birga, frazeologik birliklarning mazmunida milliy xususiyatlar ham yaqqol namoyon bo'ladi. Tadqiqot ingliz va o'zbek frazeologiyasida tabiat fenomenlarining muhim

konseptual manba ekanligini tasdiqladi. Mazkur natijalar qiyosiy tilshunoslik, frazeologiya hamda tarjimashunoslik sohalarida olib boriladigan keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Kunin A.V. English-Russian Phraseological Dictionary. – Moscow: Russkiy Yazyk, 1984.
3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
4. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik asoslari. – Toshkent, 2006.
5. Vinogradov V.V. Основные типы фразеологических единиц в русском языке. – Москва, 1977.
6. Mamatov A. O'zbek frazeologiyasi masalalari. – Toshkent: Fan, 1999.
7. Yusupov U.K. Contrastive Linguistics of the English and Uzbek Languages. – Tashkent, 2013.
8. Oxford Dictionary of English Idioms. – Oxford University Press, 2010.
9. Arnold I.V. The English Word. – Moscow, 1986.
10. Teliya V.N. Русская фразеология. – Москва: Наука, 1996.

